

Nahlížení na minulost, současnost a možnou budoucnost učících knihovníků

Looking at the past, present and possible future of teaching librarians

*Mgr. Jan Harnušek / Ústřední knihovna Filozofické fakulty
Masarykovy univerzity v Brně (Central Library, Faculty of
Arts, Masaryk University), Arna Nováka 1, 602 00 Brno*

Resumé: Článek nahlíží na historii učících knihovníků z hlediska terminologie s nimi spojené. Poukazuje na důležité aspekty, které při práci učícího knihovníka lze sledovat a které ho definují. Snaží se také nahlédnout na současnost a specificky český kontext.

Klíčová slova: učící knihovník, knihovník-učitel, školní knihovník, včleněný knihovník, smíšený knihovník

Summary: This article looks at the history of teaching librarians in terms of the terminology associated with them. It highlights the important aspects that can be observed in the work of a teaching librarian and that define him/her. It also tries to look at the present and the specifically Czech context.

Keywords: teaching librarian, librarian-teacher, school librarian, embedded librarian, blended librarian

Úvod

První knihovní zákon 430/1919 Sb. o veřejných knihovnách obecních hned na začátku uvádí: „Na doplnění a prohloubení vzdělanosti všech vrstev obyvatelstva zřizovány budete politickými obcemi veřejné knihovny s četbou vzdělávací naučnou i zábavnou, která má skutečnou vnitřní hodnotu.“ (Česko, 1919)

V současnosti již 22 let z knihovního zákona 257/2001 Sb. ve čtvrtém paragrafu neznává direktivně povinnost provozovat vzdělávací služby v knihovnách České republiky, nicméně v několika následujících paragrafech se lze dočíst, že „(...) knihovna je součástí systému knihoven vykonávající informační, kulturní a vzdělávací činnost“ (Česko, 2001) – a to je uvedeno pouze u knihoven základních, jak je tento zákon vymezuje.

Současná *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–2027* s podtitulem *Knihovny – pilíře občanské společnosti, vzdělanosti a kultury* se z jedné třetiny zaměřuje nejen na vzdělávání společnosti, ale obrací se i směrem dovnitř k vykonavatelům knihovnické profese (Ústřední knihovnická rada ČR, 2021). Vzdělávací činnost knihoven je tématem, které je dlouhodobě nosné a aktuální, ačkoliv od našeho prvního knihovního zákona uběhlo víc než sto let.

Tento článek by měl přiblížit vzdělávací roli knihoven vysokých škol (dále se slovem knihovna myslí knihovna akademická), a to konkrétně prostřednictvím lidí, kteří tuto roli naplňují. V českém prostředí dnes nejvíce rezonuje termín učící knihovník, tedy pracovník knihovny, který vyučuje. Následující podkapitoly předkládají kontextově důležité milníky vývoje této knihovnické profese optikou anglosaského prostředí.

Instruktaž

Již v 19. století v USA figuroval termín (*library instruction*) (knihovní instrukce). V prvopočátku se skutečně jednalo o jisté instruktáže týkající se knihovny – ať už je to seznámení se s fondem a práce s ním (vyhledávání dokumentů i v dokumentech samotných), s prostorem knihovny nebo později také se službami. V rámci instruktáží o knihách lze hovořit o tzv. *bibliographic instruction* (bibliografická instrukce), která se koncem 19. století stala na Harvardově univerzitě předmětem, za něž bylo možné získat kredity. Bibliografické instrukce můžeme označit za první přímé vzdělávání směřující od knihovníků k uživatelům. Knihovny již tehdy sloužily jako místo, kde si studenti doplňovali vzdělávání – co nebylo řečeno na přednáškách, to mohli zjistit v knihách. V 19. století v univerzitních knihovnách exponenciálně narostl objem fondů a v důsledku toho vzrostla i potřeba vyznat se v nich – na což byli experty právě knihovníci. Konkrétně Ralph Waldo Emerson, americký filozof a esejista, mluví v roce 1858 o potřebě „profesorů knih“, kteří by zpřístupňovali knihy a z polic je doručovali na požadovaná místa. V této době první prezident Americké knihovnické asociace (ALA) Justin Winsor podporoval myšlenku, že knihovník je vzdělavatelem a jeho úkolem je knihovnu a její služby otevřít a zpřístupnit uživatelům.

Kromě práce s fondem bylo ovšem také důležité povědomí o knihovně a rozložení fondu v jejích prostorách. K tomu účelu sloužil další druh instruktáže, *orientation* (orientace). Dodnes se v knihovnách na začátku semestru převážně pro nově nastupující studenty organizují akce, které je seznamují s knihovnou. V Ústřední knihovně Filozofické fakulty Masarykovy univerzity je to například akce s názvem *Rande s knihovnou*, která je v současnosti realizována i v hybridním režimu. Seznámit se s fondem a knihovnou lze i „pasivní instruktáží“ ve formě virtuálních prohlídek, případně využitím fotografií, orientačního plánu budovy – jsou to jen statické prvky pomáhající uživatelům vyznat se v knihovně a nabídce jejích služeb, ale už zde chybí reálná „výuka“ knihovníka, jeho

aktivní působení na uživatele. Ti se mohou případně doptat. Spíš než s lekcemi na téma orientace po budově a fondu se lze setkat s prezentací nabídky služeb, například elektronických zdrojů, které jsou uživatelům zpřístupňovány. S ohledem na výše uvedené příklady z minulosti však lze říci, že zastřešující pojem pro instruktáže o knihovně a v knihovně je *library instruction*. (Salony, 1995)

Doposud je možné na některých místech ve světě najít pracovní pozici, která se nazývá *instruction librarian* (instruktážní knihovník). Tento termín byl naposledy uveden ve standardu *Roles and Strengths of Teaching Librarians* v roce 2017. (Association of College & Research Libraries [ACRL], 2017)

Na počátku 20. století zaznamenal počet instruktáží (především instruktáží orientačních) v USA jistý pokles a namísto nich se upřednostňovaly referenční služby. Přirozeně za to mohl již zmíněný nárůst fondů. Knihovník Princetonské i Michiganské univerzity William Warner Bishop zastával názor, že by studenti měli být školeni ve vyhledávání právě kvůli nepřebernému a stále narůstajícímu množství studijních materiálů. Zásadní ovšem v jeho prohlášení bylo to, že se měli této dovednosti učit již žáci na základní škole a na dalších stupních vzdělávání ji prohlubovat. Ostatně referenční knihovníci nejen vyhledávají, ale zároveň i vyučují vyhledávání samotné, aby si v případě potřeby lidé zvládli sami pomoci a věděli, jak postupovat.

K referenčním knihovníkům se pojí v americkém kontextu důležité jméno, a sice Samuel Swett Green, který je považován za „prvního referenčního knihovníka“. Ve svém článku *Personal relations between librarians and readers* popisoval soudobou situaci (rok 1876), zamýšlel se mimo jiné nad inovacemi a sepsal čtyři hlavní přístupy: *být vlivným* (k tomu se vázal i individuální přístup, kladení správných otázek pro dosažení co nejlepších výsledků atp.), *procházet se volně mezi lidmi* a nabízet v případě potřeby pomoc, *mít dobře vybavený výměnný fond* pro různé zájmové skupiny uživatelů (tzn. znát uživatele současné i potenciální, uvědomovat si, v jaké lokalitě se knihovna nachází, koho obsluhuje, při jaké fakultě je například zřizována), a také *skutečně porozumět informačním potřebám uživatelů* s ohledem na fond, tedy na základě dotazů uživatelů mít přehled o spravovaném fondu a jeho pertinenci. (Pena a Green, 2006) Knihovna by také podle něj měla být střediskem pro popularizaci vzdělávání. (Green, 1909)

Současnému pojetí českého učícího knihovníka předcházelo ve světě několik rolí, jejichž označení nemá v české odborné komunitě zakotven lingvistický ekvivalent či příslušný termín (např. *embedded librarian*, *instruction librarian* atp.). Obecně některé role figurují přímo v nabídce pracovních pozic (v Česku například knihovník-akvizitér), jindy jsou nepřímo zmíněny až v konkrétních popisech práce. Jako cenný zdroj informací o vývoji jednotlivých rolí lze kromě standardů, směrnic či prohlášení považovat právě popisy pracovních pozic (a to i u pracovních nabídek). V průběhu času u nich lze pozorovat změny rolí, které přirozeně vznikaly, sloučovaly se nebo i zanikaly.

Knihovník-prostředník a předmětový knihovník

Velmi stručně byl představen termín *instruction librarian*, který byl vztažen na roli referenčního knihovníka. Referenční knihovníci v 19. a 20. století znali prostředí a možnosti knihoven, ve kterých pracovali. Knihovny obsluhovaly své uživatele, nakupovaly pro ně vhodnou literaturu, školily je ve vyhledávání a práci s dokumenty. Nicméně každá knihovna byla přidružená ke své univerzitě, a tedy několika různým studijním oborům. Pro lepší spolupráci mezi knihovnou a univerzitou bylo potřeba najít nějaký spojovací prvek, kontaktní osobu; těmi se nakonec od 60. let 20. století stali tzv. *liaison librarian* (knihovník-prostředník) a *subject librarian* (předmětový knihovník). Předmětový knihovník je definován tím, že kromě knihovnictví je vyučen taktéž v jiném oboru (odborné knihovnické

vzdělání jako takové navíc nebývá nutně vždy prerekvizitou pro plnění této úlohy). (Jaguszewski a Williams, 2013) Mezioborový průnik je výhodný na několika úrovních – knihovník, který má na starosti akvizici nebo věcné zpracování a věnuje se konkrétnímu oboru, má při objednávání i katalogizaci značnou výhodu. Rozumí předmětnému oboru a dovede podle toho vhodně literaturu získávat a správně popisovat, aby byla akademiky a studenty snadno vyhledatelná. Zde také přichází na řadu knihovník-prostředník. Pro své odborné zázemí figuruje jako styčný bod mezi knihovnou a daným oborem. Znamená to, že má dobré kontakty i povědomí o lidech a jejich potřebách. Zároveň zná možnosti a limity knihovny i daného oboru. Snáze a vhodněji komunikuje potřeby oboru – historik může úzce spolupracovat s oborem historie, řídit akvizici dle návrhu vyučujících nebo i studentů, kteří poptávají knihy o konkrétní problematice. Čím užší obor a oborové specifikum, které by bylo pro laika příliš složité, tím výhodnější je mít mezi knihovníky někoho, kdo mu porozumí. Například knihovna Iowa State University přehledně popisuje práci knihovníka-prostředníka a zároveň vede seznam konkrétních knihovníků a oborů, kterým se věnují. (Iowa State University, © 2023) Kromě výběru literatury pro „běžné“ doplňování fondu se tyto knihovníci uplatňují i ve výzkumech. Zpráva *New Roles for New Times* zmiňuje pojem *engaged liaisons* (angažovaní prostředníci), kterými jsou právě knihovníci napomáhající akademikům při výzkumech. (Jaguszewski a Williams, 2013) Tento termín není tolik rozšířený jako *embedded librarian* (včleněný knihovník), který bude blíže popsán v příští podkapitole. Obě pojmenování jsou však do jisté míry totožná. Angažovaní prostředníci totiž měli za úkol nejen zjednodušit vědcům jejich práci při výzkumech (stejně jako v dnešní době je i tehdy trápila přílišná administrativní zátěž), ale účastnit se celého výzkumného procesu a případně i vyučování.

Úlohy knihovníka-prostředníka a předmětového knihovníka se takřka překrývají, proto jsou obě role uvedeny společně. Stejně jako u referenčních knihovníků je i zde zmíněna výuka jako součást této role.

Učící knihovník a návazné role

V zahraničí lze nejčastěji sledovat dva pojmy, kterými jsou *teaching librarian* (učící knihovník) a *teacher librarian* (knihovník-učitel). Nejdůležitějším rozdílem je to, že role *teaching librarian* se užívá v rovině vyššího a vysokého vzdělání (čili v rovině jakéhokoliv dalšího vyššího studia po složení maturitní zkoušky), zatímco *teacher librarian* je pro mateřské až střední školy. V Kanadě a Austrálii se však vyskytuje převážně obdoba *teacher librarian*, kdy právě Austrálie je podle International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) hodnocena jako země, která je z hlediska zastoupení těchto knihovníků na velmi vysoké úrovni – prerekvizitou pro dosažení tohoto označení je nutnost mít i pedagogické vzdělání. V provenienci Velké Británie je běžnější pojem *school librarian*, tedy školní knihovník, ve srovnání s pojmy *teaching librarian* nebo *teacher librarian*.

Rozdíly jsou nejen geografické, ale týkají se také dosaženého vzdělání (a oboru, ve kterém jsou tyto osoby vzdělány), případně se vztahují k tomu, kdo je zodpovědný za vedení lekce/instruktaže atp. Vývoj všech těchto termínů je možno sledovat ve standardech nebo odborných člancích, díky kterým existuje doklad, že termín *teaching librarian* se objevuje již v roce 1984 v souvislosti s vyučováním formou instruktáží. (Swan, 1984) V roce 2001 Judith Peacock vydává článek, v němž pro učící knihovníky spatřuje jako nejdůležitější dvě dovednosti, a to strategické a výukové, které ve spojitosti s profesionalitou, znalostí obsahu a technologickými kompetencemi mají značit posun referenčních knihovníků – Peacock vnímala učící knihovníky jako povýšení práce referenčního knihovníka. (Peacock, 2001) V tomto ohledu se Judith Peacock v názorech rozchází se

standards, které namísto referenčních knihovníků považují *instruction librarian* za přímého předchůdce role *teaching librarian*.

Mezi nejnovějšími a nejužívanějšími termíny se nachází již dříve zmíněný *embedded librarian* a také *blended librarian*. *Embedded librarian*, tedy včleněný (nebo zakotvený) knihovník, do jisté míry i fyzicky opouští prostor knihovny a stává se členem některého oboru. Nemusí mít oborové vzdělání, ačkoliv je to velkou výhodou. V podstatě funguje jako knihovník-prostředník a učící knihovník dohromady (velmi často vyučuje, participuje na projektech a výzkumech). (Shumaker, 2012) Důležité je poznamenat, že i Shumaker, podobně jako J. Peacock, vnímá referenční knihovníky jako přímé předchůdce role včleněných knihovníků.

Termín *blended librarian* (smíšený knihovník) je možno poprvé zaznamenat kolem roku 2003. Je jím myšlen akademický knihovník, který dovede vést instruktáže a propagovat je, je inovativní, lekce designuje s pomocí technologií (v tomto případě je míněn nejen software, ale i hardware) a implementuje technologické a knihovní zdroje do standardní výuky. Zde je kladen silnější důraz právě na technologie.

V budoucnu budou vznikat pojmy popisující nové role, které by knihovníci měli zastávat. V oboru je tento jev pojmenován jako *blurring* (rozmlížení), protože hranice jednotlivých rolí nejsou jasné a do jisté míry se překrývají. (Pierson et al., 2019)

Budoucnost se bude odvíjet od trendů a poptávek, které se začnou vyskytovat. Možná se objeví několik specificky pojmenovaných rolí knihovníků, které ale bude pořád po nějakou dobu možné zařadit pod učící knihovníky. Jestli se někdy náplň jejich role odkloní natolik, že vznikne potřeba lépe definovat, kým vlastně jsou, bude nutno přezkoumat jejich profesní identitu a vytvořit nové vyhovující standardy a popisy jejich rolí.

Krátké seznámení se situací u nás

Kromě termínu učící knihovník je možno se v českém prostředí setkat s termínem knihovník-lektor, které více rozebírá Mgr. Pavlína Mazáčová, Ph.D. (Mazáčová, 2015) Stručně řečeno je jím myšlen knihovník, který se kromě vykonávání tradičních služeb a případného pořádání besed také věnuje informačnímu vzdělávání. Častěji lze na termín knihovník-lektor narazit jako na pozici v knihovně, od níž se většinou očekává lektorování, tj. vedení např. počítačového kurzu. V odborných kruzích se výraz knihovník-lektor neujal a v zahraničí se taktéž nepoužívá. V rámci propojení zahraničního a tuzemského kontextu lze však pro porovnání uvést příklad pracovní nabídky torontské iŠkoly z roku 2017, kdy se popisovaná pozice jmenovala *librarian instructor*. Ten měl poskytovat referenční služby, vést instruktáže, provádět rešerše a výzkumy a zároveň být knihovníkem-prostředníkem pro jedno a více pracovišť. (Augusta University, 2017)

Česká Národní soustava povolání u popisu pracovní činnosti povolání referenčního knihovníka mimo jiné uvádí také „Instruktáže a školení uživatelů o poskytovaných knihovnických a informačních službách instituce,“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí [MPSV], © 2017) což jsou v podstatě *library instructions*.

Sledujeme-li paralely mezi zahraničním a českým prostředím, je na místě zmínit odbornou komisi pro Informační vzdělávání a informační gramotnost (IVIG), která se zasloužila kromě jiného o definování pojmu informační vzdělávání. „Informační vzdělávání je dlouhodobý proces, který vede ke zvyšování úrovně informační gramotnosti a který by měl prolínat celým vzdělávacím systémem – od základních až po vysoké školy.“ (Dombrovská, 2017) Termín je to sice široký, ale poskytování instruktáží je rozhodně jedním z prvků, které do něj zapadají. Jedná se totiž o rozvíjení specifické oblasti informační gramotnosti jedince a v případě bibliografických instruktáží (např. práce s dokumentem, porozumění jeho obsahu, schopnost odvozovat si informace a na základě

poznatků i dovednost vyhledat další související dokumenty) nelze zpochybnit jejich přínaležitost k informačnímu vzdělávání. V souvislosti s informačním vzděláváním přicházejí nejspíš nejčastěji na mysl lekce zaměřené na citování, vyhledávání a jiné způsoby rozvíjení informační gramotnosti. Úvod k tomu, co je a není informační vzdělávání, popsala v roce 2012 v prosincovém vydání časopisu Čtenář Mgr. Lenka Navrátilová, v němž uvádí konkrétní oblasti, které se v rámci informačního vzdělávání mohou rozvíjet. (Navrátilová, 2012)

České ekvivalenty zahraničních termínů zmíněných v tomto článku se v České republice zatím nepoužívají, v podstatě u nás stále nejsilněji rezonuje referenční knihovník jako osoba, které jsou přisuzovány veškeré vlastnosti zmíněné dříve u ostatních rolí. V odborných kruzích se o učícím knihovníku diskutuje, ale jako samostatnou pracovní pozici ji zatím nelze nalézt. Vzdělávací kompetence knihovníků byly pro účely tohoto článku vyhledávány i v Národní soustavě povolání (NSP) a také v Národní soustavě kvalifikací (NSK). Právě NSP k referenčnímu knihovníku uvádí mimo jiné: (Ministerstvo práce a sociálních věcí [MPSV], © 2017)

- Instruktaže a školení uživatelů o poskytovaných knihovnických a informačních službách instituce.
- Prezentace knihovnických a informačních služeb knihovny.
- Vyhledání a formulace odpovědí na informační požadavky uživatelů s využitím interních a externích informačních zdrojů.

U referenčního knihovníka specialisty (případně pak u knihovníka metodika) se vzdělávací role vztahuje spíš na vytváření metodických materiálů, které posléze knihovníci využívají nebo se jimi řídí. Jde více o vzdělávání zaměstnanců než veřejnosti. Z katalogu prací ve veřejných službách a správě je možno mezi platovými třídami povolání „knihovník“ najít jen náznaky toho, co by mohlo spadat pod vzdělávací roli (zajišťování základních a informačních, bibliografických a referenčních služeb, knihovní metodická, konzultační a poradenská činnost atp.). V části, která se týká vzdělávání (díl 2.16 – Výchova a vzdělávání), je v tomto katalogu zmíněn „lektor-instruktor“ (2.16.08), u něhož bylo v minulosti uvedeno: „Metodická a obsahová příprava lekcí knihovnicko-bibliografické a informační gramotnosti v knihovnách s lokální (v případě vyšší platové třídy také „s regionální“) působností.“ Během let se udála jen drobná změna: již se nerozlišuje mezi lokálním a regionálním kontextem, ale mezi druhem přípravy lekcí: „Obsahová (v případě vyšší platové třídy také „Metodická“) příprava a realizace lekcí knihovnicko-bibliografické a informační gramotnosti v knihovnách.“ (Česko, 2010)

Vzdělávací roli knihovníků v tuto chvíli lze hledat asi již jen v koncepci knihoven a poté v knihovnách samotných. Což je vlastně jenom dobře, ale z hlediska vytváření teoretického základu je nutno konstatovat značný deficit oproti zahraničí. Jistě by bylo dobré provést výzkum odborné komunity, konkrétně s knihovníky, kteří mají zkušenosti s informačním vzděláváním nebo obecně vzděláváním jakéhokoliv druhu. Ačkoliv by se sami třeba za učící knihovníky nepovažovali, bylo by možné porovnat jejich práci s teorií ze zahraničí a pokusit se mezi obojím spatřit spojující aspekty. Například Národní technická knihovna v podstatě přehledně odkazuje na knihovníky-prostředníky, v jejich případě nazývané „průvodci oborem“. (Národní technická knihovna, 2006)

Po takovémto výzkumu by mohl vzniknout i dokument oficiálnějšího rázu, který by definoval knihovnické role z hlediska vzdělávání (alespoň by mohlo dojít k adaptování zahraničních termínů nebo jejich ukotvení a případně i jednotnému překladu v naší odborné komunitě), mohlo by se jednat o prohlášení nebo přímo i standard. Kdyby tedy existovala pohnutka nějaký dokument vytvořit nebo převzít, bylo by nutno zvážit, jaká je aktuální situace a jaké jsou tendence mezi akademickými knihovníky – co řeší, jak

a s kým spolupracují, jaké je financování, kam by se mohli posunout a jaké ovoce by to mělo přinést.

Ačkoliv se některá výzkumná šetření v minulosti již uskutečnila, bylo by záhodno provést další, dlouhodobější výzkum a ideálně i více kvalitativní povahy. Na závěr tohoto příspěvku je zde předložen jeden z posledních výzkumů, který byl k této tematice v České republice proveden.

Výzkum

Ve své diplomové práci (Harnušek, 2020) (v níž lze mimo jiné najít mnohem podrobnější a díky souvislostem možná i lépe uchopitelný výklad všech termínů, které jsou v tomto článku zmíněny) jsem před třemi lety provedl kvantitativní výzkum mezi učícími knihovníky vedený formou dotazníku. Jednalo se jednak o replikaci výzkumu Mgr. Zuzany Vrbové z roku 2013 (tehdy bylo cílem popsat současné lektorství v knihovnách), jednak byl dotazník doplněn o další otázky vztahující se k učícímu knihovníku jako roli. Cílem bylo zjistit, zda se některé tendence za sedm let změnily a zda současný stav v České republice odráží (a pokud ano, pak do jaké míry) zahraniční kontext zkoumaný v teoretické části. Osloveny byly všechny vysoké školy v České republice. V roce 2013 odpovědělo 48 lidí, v roce 2020 jen 36 (přičemž třetinu tvořili unikátní respondenti – tedy ti, kteří určitě neodpovídali v roce 2013, což bylo možné zjistit na základě dotazu na počet let v oboru). Porovnání je i tak dost těžké provést, protože nelze říci, že před třemi lety odpovídali stejní lidé jako před deseti lety. Nicméně na základě (nejen) takto omezeného porovnání mezi lety 2013 a 2020 je zde prezentováno shrnutí jistých postřehů a rozdílů vyplývajících z kvantitativní části výzkumu.

Ve výsledcích obou průzkumů jsou patrné určité rozdíly a vyvodit z nich obecně platný profil současného českého učícího knihovníka nelze. Je ale možno shrnout, že současní učící knihovníci nemají vždy předchozí knihovnické vzdělání, k vykonávání své pozice častěji přistupují s vědomím, že budou v rámci své práce vzdělávat druhé. Stále se však nejedná o hlavní nebo většinovou náplň jejich práce. Na vyučování se cítí připravenější a nejvíce jim v tom pomáhá praxe a předcházející lektorské kurzy. Většina respondentů má dlouholetou praxi v pedagogické činnosti a nejčastěji v tuto chvíli vyučují ve fyzických prostorách knihoven. Nadále se vzdělávají, většinou prostřednictvím účasti na jednorázových akcích či samostudiem aktualit v oblastech kritického myšlení, počítačové gramotnosti a knihovnických dovedností (oproti odpovědím z roku 2013 se méně vzdělávají například v metodologii). Pokud s někým knihovníci spolupracují, jsou to spíše experti v některém oboru, a mnohem méně než v minulosti spolupracují například s univerzitou, fakultou/oborem nebo jinými knihovnami. Taktéž sdílení vlastních poznatků s kolegy v oboru upadlo – jediná sdílená zkušenost a spolupráce je viditelná v kolektivu dané knihovny.

Změna nastává v cílových skupinách – v současnosti je mnohem markantnější výuka akademiků, naopak už knihovníci tolik nevzdělávají jiné knihovníky, širokou veřejnost nebo i studenty jiné školy, než ke které měli respondenti afilaci.

Z doplňující otázky, která měla kvalitativní charakter a byla položena jen v roce 2020, bylo možné na základě přímých výpovědí respondentů vymezit několik oblastí.

Čím by měl učící knihovník disponovat, jaké dovednosti potřebuje?

- Prezentační dovednosti (vzhled, projev...) a také komunikační dovednosti.
- Pedagogické dovednosti (práce s klimatem během lekce a případné přizpůsobování, schopnost zaujmout a předat látku, stanovení cílů).

- Zpětná vazba (zpětnovazební formuláře na konci lekce, zpětná vazba pak díky kolegům na následcích).
- Několik respondentů uvedlo i neustálou práci na sobě samém, snahu mít oborové znalosti (když se např. vysvětlují databáze nebo citování) a schopnost pracovat s IT.
- Zmíněny, ale spíše jen okrajově, byly spolupráce s akademiky (či obory obecně) a schopnost improvizace.

Jaké problémy byly identifikovány?

- Nevyhovující koordinace výuky a spolupráce s fakultou.
- Absence didaktických zkušeností (umím některé věci, ale nedovedu je předat dále).
- Ostych, nervozita, případně i nedostatek času věnovat se vyučování kvůli mnoha dalším činnostem, které musí daný respondent vykonávat.
- Náročná je občas i obhajoba smysluplnosti vzdělávacích lekcí před vedením i studenty.
- Neexistence systematického vzdělávání v lektorských, pedagogických či prezentačních dovednostech.

Z jednotlivostí lze pro zajímavost zmínit fakt, že jeden z respondentů cítil, že je většina knihovníků spíše introvertních a že tudíž pro ně nebude příliš komfortní, pokud od nich bude vyžadováno vedení prezenčních vzdělávacích lekcí. Jiný respondent zase uvedl, že se vlastně nepovažuje za knihovníka, jako spíše za lektora. Další pak opět akcentoval nedostatek času na vzdělávání se v pedagogice a osvojování si různých výukových metod kvůli nutnosti řešit jiné odborné záležitosti.

Všechny zmíněné poznatky představují alespoň částečný přehled o tom, jak učící knihovníci v naší zemi sami sebe vnímají a jaké je jejich zázemí. Bylo by troufalé určovat na základě těchto nynějších poznatků některé konkrétní role, ale náznaky spatřit lze – knihovníci nemají vždy vystudován knihovnický obor, takže mohou sloužit jako předmětovi knihovníci. Potenciál zde existuje, přirozeně by pak mohla fungovat i spolupráce mezi knihovnou a obory, ale pozitivní tendence během let bohužel spíše ochladly, takže knihovníky-prostředníky nejspíš v praxi v nejbližší době neuvídíme. „Včleněný knihovník“ také pro nedostatek spolupráce mezi knihovnami a jednotlivými obory nikde nerezonuje a „smíšeného knihovníka“ lze spatřit jen v náznacích, když malé jednotky respondentů uvedly, že mají na starosti spravování databáze, IT a věnují se i pedagogické činnosti.

Závěrem

Porovnání zahraničního a českého kontextu je z několika hledisek složité – ať už je to chybějící tradice, nedostatek výzkumů a obecně řešení jiných oborových záležitostí. Nelze bohužel provádět příliš validní komparace, což vede k poznání, že je potřeba neustále mapovat naše prostředí. Zahraniční teorie byla velmi obecně popsána a je možno na ni při zkoumání českého kontextu odkazovat. U nás lze sledovat přirozený vývoj (který je skutečně velmi podobný tomu zahraničnímu) role referenčních knihovníků, kteří jsou v podstatě „přímými předchůdci“ učících knihovníků.

Při psaní tohoto článku byla provedena rešerše zaměřená na novější studie zpracované na našem území a pojednávající o učících knihovnicích, přičemž byly vybrány dvě tematicky nejbližší. Bc. Veronika Kvapilová ve své bakalářské práci *Analýza metodiky edukačních činností učících knihovníků základních knihoven* (Kvapilová, 2022) používá termín učící knihovník obecněji (spíše tedy *teacher-librarian*), než jak je v našem příspěvku pojat v akademickém prostředí. Obsahově bližší je pak diplomová práce Mgr. Martina Ouřady (Ouřada, 2021) s názvem *Kompetence učícího knihovníka*. Pro zkoumání teoretického základu pro definování učícího knihovníka Mgr. Ouřada taktéž odkazoval na

oficiální dokumenty (standards, metodiky, doporučení) a pro popsání situace u nás zkoumal mimo jiné i národní soustavu povolání, koncepci rozvoje knihoven či knihovní zákon.

Zmiňuje však i kurzy, které jsou vyučovány na vysokých školách a zabývá se vzdělávací činností knihovníků, případně i přímo učícím knihovníkem. Zaměřuje se kvalitativně na zástupce veřejných i vysokoškolských knihoven, přičemž se hlavně táže na kompetence (jaké by měly být, jak je má člověk rozvíjet) a klade podotázky definující náplň práce učícího knihovníka – jak se připravuje na lektorské aktivity, jaká je časová zátěž atp. Výzkum je komplexní a přináší řadu podnětů.

Studie této povahy by mohly být v našem prostředí opravdu častější – upozorní na oborovou problematiku a snad ji brzy pomohou „zarámovat“. Zároveň se tím podpoří a definuje další část naší profesní identity – mnohokrát osobně přemýšlím, jakým dalším činností se knihovníci budou v budoucnu věnovat, protože věřím, že by se před padesáti lety (a snad i dříve) některým současným službám a funkcím podivovali a říkali si, nač by měly být zrovna v knihovně. Knihovny jsou obecně instituce s úžasným potenciálem i personálem a záleží vždy na mnoha faktorech – vedení, inspiraci, financích, odborných tendencích a trendech a potřebách ve společnosti, které určují další směřování a tím vytvářejí mimo jiné právě i profesní identitu.

Zdroje

- ASSOCIATION OF COLLEGE&RESEARCH LIBRARIES [ACRL], 2017. *Roles and Strengths of Teaching Librarians*. Online. Dostupné z: <http://www.ala.org/acrl/standards/teachinglibrarians>. [cit. 20. 6. 2023].
- AUGUSTA UNIVERSITY, 2017. *Librarian Instructor/Librarian Assistant Professor*. Online. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20180302031414/https://ischool.utoronto.ca/job/librarian-instructorlibrarian-assistant-professor/>. [cit. 18. 7. 2023].
- ČESKO, 1919. *Zákon 430/1919 Sb. (knihovní zákon)*. [online]. In: ASPI. Wolters Kluwer © 2023. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1331/1/2/zakon-c-430-1919-sb-o-verejnych-knihovnach-obecnich/zakon-c-430-1919-sb-o-verejnych-knihovnach-obecnich>. [cit. 17. 6. 2023].
- ČESKO, 2001. *Zákon č. 257/2001 Sb.: zákon o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon)*. Online. In: *Zákony pro lidi: sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2001-257>. [cit. 17. 6. 2023].
- ČESKO, 2010. *Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě*. Online. In: *Zákony pro lidi: sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2010-222>. [cit. 18. 7. 2023].
- DOMBROVSKÁ, Michaela, 2017. *Informační vzdělávání v České republice*. Online, disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/105284/>. [cit. 18. 7. 2023].
- GREEN, Samuel Swett, 1909. *Worcester Free Public Library*. Online. In: San Francisco: Internet Archive, © 2020 Dostupné z: <https://archive.org/details/samuelswettgree00coomgoog/page/n7/mode/2up>. [cit. 18. 7. 2023].
- HARNUŠEK, Jan, 2020. *Proměny profesní identity učícího knihovníka se zřetelem k mezinárodnímu i lokálnímu kontextu*. Online, diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/yidvg/DP.pdf>. [cit. 18. 7. 2023].
- IOWA STATE UNIVERSITY, © 2023. *Teaching and Class Support*. Online. Dostupné z: <https://www.lib.iastate.edu/help-services/teaching-class/library-instruction-overview>. [cit. 18. 7. 2023].
- JAGUSZEWSKI, Janic, M. A. WILLIAMS, Karen, 2013. *New Roles for New Times: transforming Liaison Roles in Research Libraries*. Online. Washington, DC: Association of Research Libraries. Dostupné z: <https://www.arl.org/wp-content/uploads/2015/12/nrmt-liaison-roles-revised.pdf>. [cit. 18. 7. 2023].
- KVAPILOVÁ, Veronika, 2022. *Analýza metodiky edukačních činností učících knihovníků základních knihoven*. Online, bakalářská práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/hgixo/Bakalarska_prace.pdf. [cit. 18. 7. 2023].
- MAZÁČOVÁ, Pavlína, 2015. *Quo vadis, informační vzdělávání?: aktuální zkušenosti, reálné záměry a vize partnerství veřejných knihoven a škol*. Dostupné z: https://ipk.nkp.cz/docs/Mazacova_Paradubice.pdf. [cit. 18. 7. 2023].
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [MPSV], © 2017. *Referenční knihovník*. Online. In: *Národní soustava povolání*. Dostupné z: <https://nsp.cz/jednotka-prace/referencni-knihovnik>. [cit. 18. 7. 2023].
- NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA, 2006. *Průvodci oborem*. Online. Dostupné z: https://www.techlib.cz/cs/2834-pruvodci-oborem#tab_byName2. [cit. 18. 7. 2023].
- NAVRÁTILOVÁ, Lenka, 2012. *Jak na to: informační vzdělávání – 1*. Online. *Čtenář*. 2012, roč. 64, č. 12. Dostupné z: <https://svkkl.cz/ctenar/clanek/1668>. [cit. 18. 7. 2023].
- OUŘADA, Martin, 2021. *Kompetence učícího knihovníka*. Online, diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/148118/120399328.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [cit. 18. 7. 2023].

PEACOCK, Judith, 2001. Teaching Skills for Teaching Librarians: postcards from the Edge of the Educational Paradigm. Online. *Australian Academic&Research Libraries*. 2001, volume 32, issue 1. ISSN 0004-8623. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00048623.2001.10755141>. [cit. 18. 7. 2023].

PENA, David S. a GREEN, Samuel Swett, 2006. Personal relations between librarians and readers. Online. *Journal of Access Service*. 2006, volume 4, issue 1–2. Dostupné z: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1300/J204v04n01_12. [cit. 18. 7. 2023]. Reprint originálu.

PIERSON, Cameron M.; GOULDING, Anne a CAMPBELL-MEIER, Jennifer, 2019. An integrated understanding of librarian professional identity. Online. *Global Knowledge, Memory and Communication*. 2019, vol. 68, no. 4–5. ISSN 2514-9342. Dostupné z: <https://doi.org/10.1108/GKMC-01-2019-0008>. [cit. 18. 7. 2023].

SALONY, Mary F., 1995. The History of Bibliographic Instruction: changing Trends from Books to the Electronic World. In: *The Reference Librarian*. 1995, volume 24, issue 51–52. ISSN 0276-3877. Dostupné z: https://doi.org/10.1300/J120v24n51_06. [cit. 18. 7. 2023].

SHUMAKER, David, 2012. *The Embedded Librarian: Innovative Strategies for Taking Knowledge Where It's Needed*. Medford: Information Today, 2012. ISBN 9781573871808. Dostupné z: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?authtype=ip&custid=s8431878&profile=eds>. [cit. 18. 7. 2023].

SWAN, John C., 1984. The Reference Librarian Who Teaches. Online. *The Reference Librarian*. 1984, volume 3, issue 10. ISSN 0276-3877. Dostupné z: https://doi.org/10.1300/J120v03n10_07. [cit. 18. 7. 2023].

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNICKÁ RADA ČR, © 2021. *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–2027*. Online. In: IPK: informace pro knihovny. Dostupné z: <https://ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta-2021-2027/>. [cit. 19. 6. 2023].

HARNUŠEK, Jan. Nahlížení na minulost, současnost a možnou budoucnost učících knihovníků. *Knihovna: knihovnická revue*. 2023, roč. 34, č. 2, s. 54–64. ISSN 1801-3252.